
2 ПИТАННЯ СЛІДЧОЇ ТАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.13>

УДК 343.98

Лук'янчиков Є. Д.
доктор юридичних наук, професор

Петряєв С. Ю.
кандидат юридичних наук, доцент,

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІДУВАННЯ

У статті аналізується розвиток нормативного регулювання інституту освідчування, починаючи з Литовських статутів і до сьогодення. Наголошується, що на різних історичних етапах освідчування, в основному, розглядали як різновид огляду з притаманними йому методами та прийомами. Специфіка обумовлювалася предметом огляду – тіло живої людини. Разом із тим, звертається увага на те, що інколи освідчуванням називали огляд предметів і трупа. До завдань освідчування відносили не тільки встановлення певних обставин прийомами огляду, але й проведення відповідних досліджень для встановлення властивостей людини.

Ключові слова: освідчування, нормативне регулювання, предмет огляду, властивості людини.

З давніх часів процес розкриття злочинів здійснювався застосуванням двох груп методів. Одні з них були спрямовані на отримання відомостей від осіб, які ними володіли у формі вільної розповіді або відповідей на запитання, що ставили перед ними. Інша

група методів застосовувалася для безпосереднього огляду об'єктів матеріального світу, обстановки вчинення правопорушення для відшукування його слідів та отримання інформації, необхідної для встановлення особи, яка вчинила злочин. Сліди злочину залишалися на різних об'єктах, одним з яких є тіло людини, необхідність оглянути яке обумовлювалася конкретними випадками. В одних із них необхідно було встановити на тілі людини наявність (відсутність) слідів, що могли утворитися під час вчинення злочину. В інших випадках, огляд тіла людини був необхідним для встановлення особливих прикмет, татувань, шрамів від тілесних пошкоджень або інших ознак, що індивідуалізують людину. Протягом історичного розвитку кримінально-процесуальної діяльності відбувалися певні зміни в нормативному регулюванні порядку огляду тіла людини. Зважаючи на те, що життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), норми галузевого законодавства мають повною мірою відповідати цим вимогам і міжнародним стандартам захисту прав людини, чим і обумовлюється актуальність даної статті.

Дослідженню правових, організаційних, тактичних і технологічних аспектів освідування приділяли увагу науковці в галузі кримінального процесу та криміналістики, зокрема, Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, В. І. Галаган, Г. І. Грамович, В. О. Коновалова, О. В. Капліна, В. О. Попелюшко, Д. О. Савицький, В. М. Тертишник, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші.

Мета даної статті полягає в аналізі інституту законодавства на різних історичних етапах, виявленні змін, що відбувалися в ньому для розробки пропозицій та рекомендацій, спрямованих на подальше удосконалення кримінальних процесуальних норм в напрямі забезпечення прав та інтересів людини під час освідування.

Вперше про можливість застосування даного методу отримання відомостей про злочин згадується у відповідних правових нормах Литовських статутів 1588 р. Так, в статті про докази насильства зазначалося, що постраждалий після нападу мусить сповістити про це своїх найближчих сусідів і представника влади та показати їм сліди насильства або рани (ст. 2 Розділ 7). В статті 6 «Про з'їздування жінок та дівчат» цього розділу зазначалося, якщо «ця жінка або дівчина кликала на допомогу, а на її крик прибігли б люди і вона показала б їм сліди насильства», у подальшому такі відомості могли бути використані як докази у справі.

З наведеного видно, що законодавець передбачає можливість отримання відомостей про сліди злочину, що збереглися на тілі постраждалого, і не згадується про огляд тіла нападника. Незважаючи на це, на нашу думку, огляд нападника міг мати місце, якщо потерпілий або свідки вказували на наявність на його тілі слідів злочину (під час опору з боку потерпілого йому могли бути нанесені тілесні ушкодження) або особливих прикмет. Оглянути тілесні ушкодження могли найближчі сусіди, які в подальшому ставали свідками, а також представник влади

(«вижа»). На жаль, у цих нормах не визначено порядок проведення огляду, не вказано, у який спосіб представник влади мав зафіксувати сліди, які він виявив на тілі постраждалої особи [1].

Більш докладно порядок проведення освідування визначено в Статуті кримінального судочинства 1864 року [2]. Норми про освідування містяться у третій «О разбирательстве у мировых судей» та четвертій «Об исследовании события преступления» главах. З аналізу норм, в яких містяться правила проведення освідування, можна зробити висновок, що його розглядали як специфічний вид огляду. Вимоги до освідування містяться в одній нормі з оглядом і обшуком, що свідчить про схожість прийомів і методів, які могли застосовуватися під час їх проведення. Законодавець визначає мету освідування – виявлення ознак злочину (ст. 318), особу, на яку покладається його проведення – судовий слідчий або обізнані люди (ст. 315), час проведення – вдень, за винятком випадків, що не терплять зволікання (ст. 317), запрошення не менше двох понять, та перелік осіб, з якого їх слід обирати (ст. ст. 320, 321), документ, в якому судовий слідчий відображає результати освідування – протокол (ст. 319), акт лікаря (ст. 344). До освідування осіб жіночої статі понятими запрошували заміжніх жінок (ст. 322). Судовий слідчий не міг бути присутнім при освідуванні жінок, яке супроводжується оголенням прихованих ділянок тіла, якщо вони цього вимагають. Це свідчить про піклування законодавця дотримуватися морально-етичних норм, забезпечити від порушень честь та гідність жінок під час освідування.

Слід звернути увагу на те, що слово «освідування» законодавець застосовує не тільки по відношенню до людей, а і до предметів. За змістом освідування полягало не тільки в огляді людей і предметів, а і у проведенні відповідних досліджень обізнаними людьми. Так, в ст. 330 зазначалося, що слідчий має провести попередній зовнішній огляд предмета і скласти протокол про видимі ознаки злочину. Після цього освідування доручалося обізнаним особам, перед якими слідчий словесно або письмово ставив запитання, що підлягали вирішенню (ст. 332). Обізнані особи не повинні упускати із виду ті ознаки, на які не звернув увагу слідчий, проте їх дослідження може призвести до відкриття істини (ст. 333). Сьогодні ми називаємо такі дії експертною ініціативою.

У самостійний підрозділ виділено норми, якими врегульовано порядок огляду і освідування через лікарів. До предмета освідування відносили не тільки тіло живої людини, а і труп. Метою такого освідування було встановлення не тільки слідів насилля, а і стану здоров'я потерпілого і самого обвинуваченого (ст. 336). Тобто завдання освідування виходили за межі звичайного огляду. Встановлення стану здоров'я людини потребувало певних спеціальних знань і досліджень, які проводили обізнані особи (поліцейський або інший лікар). Положення про можливість встановлення стану організму людини під час освідування і до цього часу зберігається в законодавстві окремих держав (КПК РФ (ст. 179), Республіки Білорусь (ст. 206) та Республіки Казахстан (ст. 226)).

Черговим етапом нормативного врегулювання освідування стало прийняття КПК УРСР 1922 року. Глава 15 цього кодексу була присвячена питанням огляду та освідування, що є свідченням спільності методів, які

застосовуються під час проведення цих слідчих дій для отримання інформації про злочин та особу, яка його вчинила. Ряд перевірених практикою положень щодо порядку освідування, які передбачалися Статутом кримінального судочинства, знаходять відображення в цьому КПК. Це стосується часу проведення освідування – вдень, за винятком випадків, що не терплять зволікання (ст. 193), проведення освідування особою однієї статі з освідуваним, якщо це пов'язано з оголенням людини (ст. 194), відображення результатів освідування у протоколі і залучення експерта, якщо це необхідно (ст. 195), визначення осіб, які можуть бути піддані освідуванню (ст. 196), міститься згадка про медичне освідування (ст. 198). На відміну від Статуту, норми КПК не передбачали участі понятих під час освідування.

Прийняття цього нормативного документу стало поштовхом для подальших наукових досліджень інституту освідування. Оскільки законодавець не визначив мету освідування, цю прогалину спробували заповнити науковці. До неї відносили встановлення на тілі людини не тільки тих або інших ознак (старих шрамів, татуювання), наявності або відсутності тілесних ушкоджень, а також фізіологічного стану (вагітності), віку або психічного стану [3, с. 402]. Думка про можливість встановлення під час освідування фізіологічного стану (вагітності), віку або психічного стану людини, скоріше за все, ґрунтувалася на положеннях закону про можливість залучення до нього судово-медичних експертів або найближчого лікаря. У даному разі мова має йти про використання спеціальних знань у галузі медицини під час проведення освідування. Вирішення таких питань, звичайно, виходить за межі простого огляду тіла живої людини, навіть у тих випадках, коли до цього залучають судово-медичного експерта або лікаря. Питання щодо фізіологічного стану людини, визначення віку тощо, потребують відповідних досліджень, що є предметом судово-медичної експертизи. Не випадково, що і самі автори зазначали, що слідчий при кожному освідуванні має ставити запитання, на які бажає отримати відповідь: про тяжкість тілесних ушкоджень, їхню давнину, вигляд знаряддя, яким вони спричинені тощо. До протоколу освідування пропонувалося додавати експертний висновок лікаря [3, с. 402]. У даному разі бачимо спробу об'єднання двох слідчих дій, а саме, освідування та судової експертизи.

Новим етапом удосконалення нормативного регулювання освідування стало прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року. Процесуальний порядок освідування визначено в ст. 241 КПК України. На відміну від КПК 1960 р., юридичною підставою освідування є постанова не слідчого, а прокурора, що є додатковою гарантією забезпечення прав та законних інтересів людини її тілесної недоторканності, честі і гідності.

Відповідно до чинного КПК – це самостійна слідча (розшукова) дія, яку розглядають як різновид слідчого огляду, специфіка якого обумовлюється його об'єктом – тіло живої людини. Основним методом обстеження тіла освідуваного є звичайний огляд за допомогою органів зору. Поліпшенню умов спостереження може сприяти використання різноманітних освітлювальних приладів та пристроїв, збільшувальних

приладів (лупа) та світлофільтрів для відшукування на тілі дрібних та слабо контрастних слідів.

Мету даної слідчої дії законодавство різних країн визначає по-різному. Так, розробники чинного КПК України врахували пропозиції науковців щодо мети освідування. До неї віднесено не тільки встановлення на тілі людини особливих прикмет, як було раніше, але і слідів кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 241 КПК). Редакція даної частини закінчується словами «якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу». Подібний припис для даної статті вважаємо недоречним. Його зроблено під впливом формулювання аналогічних норм в КПК інших країн.

Так, в КПК РФ (ст. 179), Республіки Білорусь (ст. 206) та Республіки Казахстан (ст. 226) до мети освідування, поряд з встановленням на тілі особи слідів злочину та особливих прикмет відносять виявлення стану сп'яніння або інших властивостей та ознак, що мають значення для справи. Разом з тим додають, якщо для цього не потрібно проведення експертизи.

Норма про мету освідування в КПК України викладена чітко та однозначно, щодо неї не може бути жодних сумнівів. Виявлення ознак, які можуть мати значення для провадження здійснюється тільки оглядом.

Віднесення до завдань освідування встановлення стану сп'яніння та інших властивостей організму людини не набуло однозначного ставлення науковців. Дійсно, в процесі розслідування можуть виникати завдання медичного характеру різного ступеня складності. Завдання меншої складності (визначення стану сп'яніння, виявлення зовнішніх змін організму людини тощо), вважає А. Я. Дубинський, можуть бути успішно вирішені без експертного дослідження [4, с. 89].

Натомість С. А. Шейфер, на нашу думку слушно зазначає, що простим спостереженням не можна виявити у особи стану сп'яніння, бо звичайні ознаки такого стану: запах алкоголю, невпевнена хода, плутана мова, червоний колір обличчя і т. п. – багатозначні і можуть бути притаманні іншим станам людини: хворобі, яка супроводжується прийомом ліків, втомленості, страху тощо. Тому в подібній ситуації слідчий повинен направити особу до відповідної медичної установи, де з застосуванням прийомів судово-медичного дослідження спеціаліст зробить висновок з цього питання [5, с. 92]. Поділяючи дану думку зауважимо, що визначення стану організму людини, зокрема сп'яніння, потребує використання спеціальних знань і має вирішуватися проведенням судово-медичної експертизи, а не освідуванням. Освідування, як слідча дія, не передбачає і не може передбачати будь-які дослідження над людиною. За пізнавальними прийомами і сутністю освідування має багато спільного з оглядом і відрізняється лише об'єктом пізнавальної діяльності. Для освідування це тіло живої людини. Звичайно, простим оглядом тіла людини можливо виявити лише зовнішні ознаки, а не внутрішні властивості, стани організму, що потребує спеціального дослідження. Оскільки ні слідчий, ні судовий медик таких досліджень не проводять, а лише документують зовнішні ознаки на тілі людини, виявлення, так званих ознак сп'яніння або вживання наркотичних речовин може викликати потребу у призначенні експертизи.

Дещо інакше вирішується дане питання за КПК Німеччини. Якщо для з'ясування істини необхідно встановити, чи є на тілі особи певні сліди або наслідки злочину, проводиться її огляд (§ 81 с). Для отримання зразків крові та інших видів фізичного впливу, які здійснюються лікарем за правилами лікарського мистецтва з метою обстеження проводиться медичне освідчування (§ 81 а). Отже законодавець диференційовано підходить до визначення методів отримання інформації, яка може міститися на тілі людини (зовнішні ознаки) або характеризувати її внутрішні властивості.

Забезпеченню прав особи та його недоторканності сприяє процесуальна форма його проведення. Освідчування можливе за наявності фактичних та юридичних підстав. Фактичною підставою проведення цієї слідчої дії є наявність достатніх даних вважати, що на тілі людини є особливі прикмети або залишилися сліди злочинного впливу, встановлення яких сприятиме з'ясуванню обставин кримінального правопорушення.

Правовою підставою проведення освідчування є постанова прокурора (ч. 2 ст. 241 КПК України). Відповідно до КПК Республіки Білорусь (ч. 1 ст. 206), КПК РФ (ч. 2 ст. 179), КПК Республіки Вірменія (ч. 2 ст. 179) освідчування проводиться на підставі постанови слідчого або дізнавача, яка є обов'язковою для особи, що піддається освідчуванню.

Дане питання вирішується дещо інакше за КПК Республіки Казахстан (ч. 2 ст. 226). Освідчування підозрюваного та обвинуваченого проводиться на підставі постанови слідчого, а примусове освідчування потерпілого і свідка з санкції прокурора. КПК Республіки Молдова (ч. 1 ст. 119) допускає проведення освідчування підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка або потерпілого за його згодою або з санкції судді з кримінального переслідування на підставі мотивованої постанови органу кримінального переслідування.

Відповідно до ч. 4 ст. 241 КПК України при освідчуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. У першу чергу, це стосується статі особи, яка проводить освідчування. Оскільки в багатьох випадках освідчування пов'язане з необхідністю оголювати тіло (або його частини) для огляду, у чому спостерігається обмеження передбаченого Конституцією України права особи на її тілесну недоторканність, законодавець передбачив певні гарантії для освідчуваної особи. Освідчування, яке супроводжується оголенням освідчуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідчується (ч. 2 ст. 241) (виділено нами).

Дане положення потребує уточнення внесенням змін у зміст даної норми. По-перше, лікар самостійно не може проводити слідчу дію. Подібне передбачалося за КПК 1960 року, коли мало місце судовомедичне освідчування (ст. 193). Його міг проводити судово-медичний експерт або лікар за вказівкою слідчого. За результатами його проведення перший складав акт, а другий видавав довідку (ч. 4 ст. 193 КПК 1960 року). Чинний КПК передбачає лише одну форму фіксації результатів слідчих дій, у тому числі, і освідчування – протокол, який

уповноважений складати тільки слідчий. Навряд чи можна погодитися з рекомендацією науковців про те, що слідчий може доручити проведення освідчування судово-медичному експерту або лікарю (які можуть бути будь-якої статі), а його результати занести до протоколу з їхніх слів [6, с. 408]. У протоколі мають відображатися відомості про те, що безпосередньо сприймав сам слідчий, який проводив слідчу дію, але це не виключає можливості використання спеціальних знань різних галузей під час огляду тіла живої людини. У подібних ситуаціях проведення освідчування має бути доручено особі однієї статі з освідчуваним. До його проведення може залучатися спеціаліст.

По-друге, про яку згоду освідчуваної особи йдеться у ч. 2 ст. 241 КПК. Адже у наступному реченні зазначається «слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідчуванні особи іншої статі». Подібний припис містився в ст. 351 Статуту Кримінального судочинства де зазначалося, що судовий слідчий не може бути присутнім при освідчуванні жінки, яке супроводжується оголенням прихованих частин тіла, якщо вона вимагає, щоб він при цьому не знаходився, а відповідно до ст. 194 КПК України 1922 року, слідчий міг бути присутнім при такому освідчуванні, якщо особа проти цього не заперечувала. Дане питання, на нашу думку, правильно та однозначно було вирішено в КПК України 1960 року «слідчий не вправі бути присутнім при освідчуванні особи іншої статі, коли це пов'язане з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідчуванню» (ч. 3 ст. 193).

Отже, ніяка згода або прохання особи, яка підлягає освідчуванню не може надавати слідчому або прокурору право його проводити, якщо це супроводжується оголенням особи іншої статі. Освідчування, яке супроводжується оголенням людини, слідчим іншої статі не допускається, особливо якщо це стосується жінок і молодих дівчат, що завжди хворобливо порушує почуття гідності та сором'язливості. До такого освідчування слідчий може вдаватися лише у випадках необхідності – відносно обвинувачених або потерпілих [3, с. 402-403].

Захисту прав особи під час освідчування приділено увагу в законодавстві інших країн. Так, у КПК ФРН міститься спеціальна норма, що визначає порядок освідчування жінки. Щоб запобігти травмування її почуття сорому, його доручають жінці або лікарю, а на вимогу освідчуваної мають бути допущені ще одна жінка або її близький (§ 81d).

Серед дискусійних питань освідчування неможливо обійти увагою його проведення в примусовому порядку. Так, відповідно до ч. 3 ст. 241 КПК України «особі пропонується добровільно пройти освідчування, а в разі її відмови освідчування проводиться примусово». Освідчуванню можуть бути піддані підозрюваний, потерпілий та свідок. Чи поширюється правило про примусове освідчування на всіх цих осіб, чи можуть бути якісь винятки? Дане питання перебуває в полі зору науковців тривалий час і щодо його розв'язання висловлені різні думки. Одні категорично виступають проти можливості застосування примусу під час освідчування [7, с. 84], інші допускають таку можливість за певних умов (8, с 25).

Незважаючи на те, що в попередніх КПК не згадувалося про примусове освідчування, науковці диференційовано підходили до вирішення цього питання. Так, М. С. Строгович зазначав: освідчування

обвинуваченого може бути проведено примусово, тобто проти його волі, що впливає із сутності даного акту і положення обвинуваченого. Інше спостерігається з потерпілим та свідком. Освідування таких осіб допускається тільки за їх згодою, і хоч це не зазначено в КПК, проте впливає з їх процесуального становища. Завжди є можливість переконати їх в необхідності цієї слідчої дії в інтересах встановлення істини [9, с. 245; 10, с. 330]. Іншої думки дотримувався М. О. Чельцов та зазначав, що питання про право слідчого на примусове освідування у випадках відмови обвинуваченого має вирішуватися позитивно [3, с. 403]. Якщо зібраними доказами підозрюваний певною мірою викривається у злочині і виявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні його слідів, що знаходяться на тілі, слушно зазначає В. Маринів, неможливо позбавляти слідчого можливості їх виявити, захищаючи почуття сором'язливості особи [11, с. 72].

Дещо інше ставлення спостерігається щодо примусового освідування потерпілого та свідка. Так, М. С. Строгович наголошує, що потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідуванню проти їх волі, оскільки встановлення істини не повинно порушувати законні права та інтереси громадян [12, с. 126]. М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко вважають, що освідування цих осіб за загальним порядком має здійснюватися за їх добровільною згодою. Проте у виняткових випадках, коли підозрюваний, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького злочину, висунутих потерпілим заявляє клопотання, освідування може проводитись примусово [13, с. 254].

Зустрічається й інша думка, згідно якої автори не проводять будь-якої диференціації, залежно від процесуального становища людини. Якщо для встановлення особливих прикмет або слідів злочину, зазначають вони, необхідно оглянути частини тіла людини, що закриті одягом, слідчий пропонує освідуваній особі роздягнутися повністю або зняти визначені предмети одягу. У випадку відмови слідчий за допомогою співробітників органу дізнання проводить освідування у примусовому порядку [14, с. 50].

Подібної думки дотримується С. М. Стахівський та зазначає, що постанова про освідування, винесена відповідно до вимог кримінального процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, у тому числі, свідками і потерпілими. Завдання слідчого – встановити істину, а оскільки свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені в цьому, їх відмову добровільно пройти освідування можна розуміти як приховану протидію розслідуванню [15, с. 32]. Вважаємо, що коли є протидія розслідуванню, неможливо позбавляти слідчого можливості застосувати усі допустимі законом засоби для виконання завдань кримінального провадження. Звичайно, перед цим мають бути використані усі можливі заходи переконання людини у необхідності добровільно пройти освідування.

Проведені опитування слідчих показують, що останнім часом кількість осіб, які свідомо ухиляються від освідування, поступово зростає, зокрема: 85 % – підозрюваних, 23 % – потерпілих, 12 % – свідків. Виходячи із потреб практики та виконання завдань кримінального провадження щодо повного та

всебічного з'ясування обставин кримінального правопорушення та поновлення порушених прав потерпілого, неможливо забороняти слідчому проводити освідчування примусово, незалежно від процесуального статусу особи (підозрюваний, потерпілий, свідок). Це дозволить вчасно виявляти сліди злочину, запобігти їх знищенню, встановити зв'язок цих осіб з конкретним злочином.

На завершення, слід зазначити, що запропоновані уточнення статті 241 КПК України сприятимуть однозначному тлумаченню положень даної норми та їх застосуванню правильному в правозастосовній практиці.

Перелік посилань

1. *Статуту Великого князівства литовського*: у 3-х т. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. Одеса : Юридична література, 2002. 675 с.

2. *Уставъ уголовного судопроизводства* 1864 года. *Российское законодательство X–XX веков*: тексты и комментарии: в 9 т. Т. 8. Москва: Юрид. лит., 1984. С. 118–385.

3. *Чельцов М. А.* Уголовный процесс. Москва: Юриздат, 1948. 624 с.

4. *Дубинський А. Я.* Вибрані твори. Київ: Центр учб. літ., 2014. 430 с.

5. *Шейфер С. А.* Проблемы развития системы следственных действий. *Уголовное право*. 2002. № 3. С. 90–92.

6. *Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р.* та ін *Кримінальний процес*: підруч. Харків: Право, 2013. 824 с.

7. *Труханов А. А.* Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника. *Следователь*. 1997. № 1. С. 73–84.

8. *Виницкий Л. В.* Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: учеб. пособ. Караганда, 1982. 34 с.

References

1. *Statuty Velykoho kniazivstva lytovskoho*: u 3-kh t. Tom 1. Statut Velykoho kniazivstva Llytovskoho 1588 roku. (2002). [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania]. Odesa: Yurydychna literatura, 675 p. [in Ukrainian].

2. *Ustav ugovalnogo sudoproizvodstva* 1864 goda. (1984). [Charter of Criminal Justice of 1864]. *Rossiiskoe zakonodatelstvo X–XX vekov*: teksty i komentarii: v 9 t., T. 8. Mosckva: lurid. lit., pp. 118–385. [in Russian].

3. *Cheltsov, M. A.* (1948). *Ugovolnyi protsess*. [The Criminal Proceedings]. Moskva: lurizdat, 624 p. [in Russian].

4. *Dubynskiy, A. Ya.* (2014). *Vybrani tvory*. [Selected Works]. Kyiv: Tsentr uchb. lit., 430 p. [in Ukrainian].

5. *Sheifer, S. A.* (2002). *Problemy razvitiia sistemy sledstvennykh deistvii*. [Problems of development of the system of investigative actions] *Ugovolnoe pravo [Criminal Law]*. No 3. pp. 90–92. [in Russian].

6. *Hroshevyi, Yu. M., Tatsii, V Ya., Tumaniants, A. R. ta in.* (2013). *Kryminalnyi protses*: pidruch. [The Criminal process] Kharkiv: Pravo, 834 p. [in Ukrainian].

7. *Trukhanov, A. A.* (1997). *Problemy dopustimosti dokazatelstv v deiatelnosti zashchitnika* [Problems of admissibility of evidence in the activities of the defender]. *Sledovatel [Investigator]*, No 1. pp. 73–84. [in Russian].

8. *Vinnitskii, L. V.* (1982). *Teoriia i praktika osvidetelstvovaniia na predvaritelnom sledstvii*: uchebnoe posobie. [Theory and practice of examination at the preliminary investigation]. Karaganda, 34 p. [in Russian].

Розділ 2. Питання слідчої тактики та методики розслідування злочинів

9. *Строгович М. С.* Уголовный процесс. Москва: Юриздат, 1946. 511 с.
9. *Strogovich, M. S.* (1946). Ugolovnyi protsess [Criminal process]. Moskva: Iurizdat, 511 p. [in Russian].
10. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. 703 с.
10. *Strogovich, M. S.* (1958). Kurs sovetskogo ugolovnogogo protsessa [The course of soviet criminal process]. Moskva: Izd-vo AN SSSR. 703 p. [in Russian].
11. *Маринів В.* Правові засади освідчування. Вісник прокуратури. 2003. № 12(30). С. 71–76.
11. *Maryniv, V.* (2003). Pravovi zasady osvichuvannia [Legal bases of exploration] Visnyk prokuratury [Bulletin of the Prosecutor's Office]. No 12(30), pp. 71–76. [in Ukrainian].
12. *Строгович М. С.* Курс советского уголовного процесса : в 2 т. Москва: Наука, 1970. Т. 2. 516 с.
12. *Strogovich, M. S.* (1970). Kurs sovetskogo ugolovnogogo protsessa [The course of soviet criminal process]: v 2 t. Moskva: Nauka, t. 2. 516 p. [in Russian].
13. *Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П.* Кримінальний процес України: підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 1999. 536 с
13. *Mykheienko, M. N., Nor, V. T., Shybiko, V. P.* (1999). Kryminalnyi protsess Ukrainy: pidruch. 2-he vyd. pererob. i dop. [Criminal process in Ukraine]. Kyiv: Lybid, 536 p. [in Ukrainian].
14. *Борідько О. А., Парасочкіна К. В., Пономаренко Г. О.* Тактика слідчих оглядів: навч. посіб. Херсон, 2006. 72 с.
14. *Boridko, O. A., Parasochkina, K. V., Ponomarenko, H. O.* (2006). Takytyka slidchykh ohliadiv: navch. posib. [Tactics of investigative examinations]. Kherson, 72 p. [in Ukrainian].
15. *Стахівський С. М.* Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. Київ: Атіка, 2009. 64 с.
15. *Stakhivskiy, S. M.* (2009). Slidchi dii yak osnovni zasoby zbyrannia dokaziv: nauk.-prakt. posib. [Investigative actions as the main means of collecting evidence]. Kyiv: Atika, 64 p. [in Ukrainian].

ЕВОЛЮЦІЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВИДЕТЕЛЬСТВОВАНИЯ

**Е. Д. Лукьянчиков
С. Ю. Петряев**

В статье анализируется развитие нормативного регулирования института освидетельствования, начиная с Литовских уставов и до сегодняшнего дня. Отмечается, что на различных исторических этапах к определению содержания освидетельствования, как средства получения информации о преступлении и лице, его совершившем, подходили по-разному, но всегда рассматривали в связи с осмотром. Этим подчеркивается родственность методов, которые использовали во время осмотра и освидетельствования. Специфика освидетельствования обуславливалась предметом осмотра – тело живого человека. Иногда освидетельствованием называли осмотр предметов и трупа, а в отдельных случаях к задачам освидетельствования относили установление состояний организма человека, его возраст и т.п.

Анализ нормативного регулирования освидетельствования на различных этапах показывает, что всегда предусматривались нормы, направленные на обеспечение прав и интересов освидетельствуемого лица. В первую очередь, это касалось освидетельствования лиц иного пола, чем следователь, указывались лица, которые могли его проводить, в целях защиты чести и достоинства освидетельствуемого.

При рассмотрении вопроса о цели освидетельствования, анализируется законодательство различных периодов и некоторых стран, образовавшихся после распада СССР. Отмечается, что цель освидетельствования в УПК этих государств определяется неодинаково. В одних, как и в Украине, целью является установление на теле человека следов преступления и особых примет. В других к целям освидетельствования относят установление состояния опьянения или иных свойств, имеющих значение для уголовного дела.

Исследуется вопрос о возможности принудительного освидетельствования лица. Приводятся мнения различных групп авторов и их обоснование. Приводится дополнительная аргументация о необходимости и возможности принудительного освидетельствования подозреваемого, потерпевшего, свидетеля, которые отказываются пройти его добровольно, после использования все имеющихся средств и методов убеждения. Следователь, прокурор не могут лишаться возможности установления истины и защиты прав и интересов лиц, которые стали жертвой преступления, только потому, что лицо, подлежащее освидетельствованию, не желает этого из чувства стыдливости или по иным соображениям.

Ключевые слова: освидетельствование, нормативное регулирование, предмет обзора, свойства человека.

EVOLUTION OF NORMATIVE REGULATION OF MEDICAL EXAMINATION

**Ye. Lukianchykov
S. Petriaiev**

The article analyzes the development of the regulatory framework of the institution of certification, starting with the Lithuanian charters to the present day. It is noted that at various historical stages, the definition of the content of the medical examination as a means of obtaining information about the crime and the person who committed it was approached in different ways, but it was always considered in connection with the examination. This emphasizes the affinity of the methods that were used during the examination and medical examination. The specificity of the examination was determined by the subject of inspection – the body of a living person. Sometimes examination was called inspection of objects and a corpse, and in some cases, the tasks of the examination included determining the state of the human body, its age, etc.

Analysis of the regulatory regulation of the examination at various stages shows that standards have always been provided to ensure the rights and interests of the person being examined. In the first place, this concerned the examination of persons of a different gender than the investigator, referred to persons who could carry it out, in order to protect the honor and dignity of the person being examined.

The article analyzes the legislation of different periods in the history of the USSR and some countries that emerged after its collapse in terms of the purpose

of the medical examination. It is noted that the purpose of certification in the Code of Criminal Procedure of these states is not determined equally. In some, as in Ukraine, the goal is to establish on the human body traces of crime and special signs. In others, the objectives of the examination include the establishment of a state of intoxication or other properties that are relevant to the criminal case.

Article examines the issue of the possibility of compulsory examination of the person; the opinions of various groups of authors and their justification are given; Additional arguments are given about the necessity and possibility of compulsory examination of a suspect, victim, witness who refuse to voluntarily pass it, after using the available means and methods of persuasion.

Attention is drawn to the fact that the investigator or the prosecutor should not be deprived of the opportunity to establish the truth and protect the rights and interests of the victim of the crime, due to the fact that for some reason he does not want this.

Key words: examination, regulation, subject of examination, human properties.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.14>
УДК 343.98

В. В. Тищенко
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Національний університет «Одеська юридична академія»

О. П. Ващук
доктор юридичних наук, доцент

Національний університет «Одеська юридична академія»

СПРИЙНЯТТЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ І НЕВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті розглянуто питання сприйняття та використання вербальної та невербальної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій. Розкрито поняття «спілкування», його змісту, аспектів, характеру, форм і засобів у кримінальному провадженні. Досліджено зміст вербальної та невербальної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій та надано рекомендації з їх сприйняття та використання.

Ключові слова: вербальна інформація, невербальна інформація, слідча (розшукова) дія, кримінальне провадження, криміналістика.

Відомо, що низка слідчих (розшукових) дій (допит, обшук, слідчий експеримент) за своїм характером і змістом являють собою спілкування